

Obecności. Prolegomena do tematu o zagranicznej recepcji literatury polskiej

Romuald Cudak

Uniwersytet Śląski w Katowicach, Polska

ORCID: 0000-0001-6047-680X

Presences. Prolegomena to the topic of foreign reception of Polish literature

Abstract: The article deals with the issue of the presence of Polish literature around the world. It indicates that the worldliness of Polish literature can be understood as its participation in the global system of literature, as the presence of world literature in Polish literature and as its creation abroad. These issues encompass research on broadly-defined reception, research in the scope of comparative literature studies and translation studies as well as historical and literary research. The article also points out that research is helped by theoretical discussions, among others, on the literary process and apparatus (R. Escarpit), on literature as a polysystem (I. Even-Zohar), on the world republic of letters (P. Casanova) and on the figures of world literature.

The second part describes examples of reception of Polish literature in foreign cultures and literary polysystems representative of reception of the hegemon and the presence in peripheral systems, as well as forms of presence of Polish works and authors around the world (contemporary poetry, the works of O. Tokarczuk).

Key words: Polish literature, literary reception, reception of Polish literature around the world

Słowa kluczowe: literatura polska, recepcja literacka, recepcja literatury polskiej w świecie

1. Światowość

Światowość to jeden z istotnych kontekstów w badaniach nad literaturą polską. Mają one już swoją historię. Obszar badań implikuje całe zestawy zagadnień. Jest to między innymi obecność literatury polskiej w świecie literatury i literatury światowej, obecność literatury świata w twórczości polskiej, sytuacja literatury polskiej powstającej poza granicami kraju.

Badania nad tymi zagadnieniami zaczęły rozwijać się szczególnie dynamicznie w ośrodkach krajowych i zagranicznych pod koniec ubiegłego

wieku¹. Motorem napędowym były między innymi przeobrażenia, jakie dokonywały się w dyscyplinach, których obiektem refleksji były światowe konteksty literatury: teorii recepcji, komparatystyki literackiej, translatoryki. Trzeba tu wymienić wpływające na rozumienie recepcji literackiej starsze koncepcje socjologiczno-literackie literatury jako procesu i aparatu R. Escarpita² i nowsze, dotyczące wspólnot literackich (interpretacyjnych) S. Fisha³, propozycje rozumienia literatury jako polisystemu, formułowane przez I. Even-Zohara⁴. Tradycyjna komparatystyka literacka, czyli poszukiwanie wpływów i podobieństw pomiędzy daną literaturą i literaturą światową (w postaci tekstów i poetyk) z uwzględnieniem asymetrii relacji pomiędzy obiektami systemu światowego (teoria wpływów), zaczęła oddawać miejsce nowoczesnej komparatystyce kulturowej, która traktuje relacje jako spotkania i dialogi, rezygnując jednocześnie z penetracji związków literatury peryferyjnej z tekstami (poetykami) literatur hegemonicznych na rzecz wymiany między literaturami peryferyjnymi. Tradycyjne poszukiwania zbieżności, nawiązań i intertekstualności oraz podział na przestrzeń własną i obcą poczęły zanikać, dając miejsce transferom kulturowym w obrębie literatur partykularnych. W takim ujęciu komparatystyka zaczęła także uczestniczyć w badaniach recepcyjnych tam, gdzie idzie o motywacje wyboru odpowiedniego utworu do tłumaczenia i zaoferowania czytelnikom w systemie docelowym, proponując odwołania do czytelniczego horyzontu oczekiwań (H. R. Jauss⁵). M. Delaperrière pokazuje, jako przykład pola komparatystycznej obserwacji, literaturę pogranicza tworzoną przez pisarzy polskich, ukraińskich, czeskich, ale także niemieckich czy nadbałtyckich⁶. Trzeba dodać, że w tych czasach powstała także koncepcja komparatystyki wewnętrznej⁷, zakładająca badanie relacji międzyliterackich zachodzących w kulturach państw wielonarodowych i wielokulturowych. Była inspirowana możliwością badań nad współlistnieniem kultur (i literatur) w czasie Rze-

¹ Pisałem o tym szerzej w szkicu: *Recepcja literatury jako wyzwanie rzucone polonistyce literackiej?* w: *Polonistyka bez granic*, red. R. Nycz, W. Miodunka, T. Kunz, t. 1: *Wiedza o literaturze i kulturze*, Kraków 2010.

² R. Escarpit, *Literatura i społeczeństwo*, w: *Współczesna teoria badań literackich za granicą. Antologia*, t. 3: *Perspektywy socjologiczne*, red. H. Markiewicz, Kraków 1976.

³ S. Fish, *Interpretacja, retoryka, polityka*, przeł. K. Abriszewski i in., Kraków 2008.

⁴ I. Even-Zohar, *Teoria polisystemów*, tłum. K. Lukas, „Przestrzenie Teorii” 2007, nr 7, s. 347–367.

⁵ H. R. Jauss, *Historia literatury jako prowokacja dla nauki o literaturze*, w: tegoż, *Historia literatury jako prowokacja*, przeł. M. Łukasiewicz, Warszawa 1999.

⁶ M. Delaperrière, *Polska literatura w świetle współczesnej komparatystyki europejskiej*, w: *Polonistyka wobec wyzwań współczesności*, t. 1, red. S. Gajda, I. Jokiel, Opole 2014.

⁷ Taką wersję komparatystyki zaproponował W. Panas, *O pograniczu etnicznym w badaniach literackich*, w: *Wiedza o literaturze i edukacja. Księga referatów Zjazdu Polonistów*, red. T. Michałowska, Z. Goliński, Z. Jarosiński, Warszawa 1996. Zob. także: K. Zięba, *Projekt komparatystyki wewnętrznej*, w: *Polonistyka w przebudowie*, red. M. Czermińska, S. Gajda, K. Kłosiński i in., t. 1, Kraków 2005.

czyzpospolitej Obojga Narodów – myślę, że warto ją przypomnieć w sytuacji, kiedy powstają prace np. o literaturze tatarskiej w Polsce⁸ i kiedy rozwija się literatura kaszubska oraz śląska pisana w lektach mających charakter języka regionalnego. „Literatura polska” zaczyna oznaczać w tym przypadku nie tylko twórczość dokonywaną w języku polskim i w obszarze kultury narodu polskiego, ale także pisaną przez przedstawicieli innych nacji w innych językach, nacji zamieszkałych na terytorium Polski.

Przeobrażeniom ulegają również koncepcje dotyczące literatury światowej. Najstarsze i do niedawna jeszcze najpopularniejsze rozumienie literatury światowej postrzegało ją jako całościowy kompleks tekstów literackich funkcjonujących w świecie⁹. Był on traktowany jako złożona infrastruktura literatur partykularnych, w której oprócz elementarnej jednostki w postaci tekstu literackiego istniały kryjące się za nimi poetyki oraz współtworzące ten układ na poziomie wyższym systemy literackie o charakterze narodowo-kulturowym. Dawały one możliwość tworzenia kompleksów większych, złożonych na zasadzie wspólnoty językowej (np. system literacki obszaru niemieckojęzycznego), kulturowej (np. system literatur słowiańskich) bądź kulturowo-politycznej (np. system literatur państw Europy Środkowo-Wschodniej).

Dziś coraz częściej literaturę postrzega się zgodnie z koncepcją sformułowaną przez I. Evena-Zohara jako polisystem¹⁰. Konceptualizując przestrzeń literatury, badacz podkreśla złożony i zhierarchizowany charakter systemu literackiego, wyróżniając w nim centrum, do którego objęcia rywalizują elementy peryferyjne. Jest wśród nich równoprawny i zaangażowany w rywalizację podsystem przekładów powstających z różnych powodów i pełniący podobne jak „elementy rodzime” role, dołączając do tego wypełnianie miejsc pustych w systemie, pól tekstowo niezagospodarowanych. Ta swego rodzaju domestykacja tekstu cudzego powoduje, że zdarza się, iż właśnie przekłady obejmują funkcję dominującą w polisystemie.

Do badań nad zagraniczną recepcją literatury „oferuje się” także koncepcja świata literatury widzianej w kontekście światowej republiki literackiej stworzona przez P. Casanovę¹¹. Badaczka strukturalizuje literaturę jako światową republikę z podziałem na centrum (centra) ujmowane jako „połu-

⁸ Zob. G. Czerwiński, *Literatura polsko-tatarska jako literatura polska. Rozważania z zakresu „komparatystyki wewnętrznej”*, w: *Polonistyka na początku XXI wieku*, red. J. Tambor, t. IV: *Pogranicza, mniejszości, regiony, etnolingwistyka*, red. J. Tambor, Katowice 2018.

⁹ O rozumieniu „światowości” w badaniach literackich pisałem w: R. Cudak, *Światowość jako kategoria w badaniach nad recepcją literatury*, w: *Współczesne problemy badań nad recepcją oraz oddziaływaniem utworów literackich*, red. L. Jazownik, Zielona Góra 2013.

¹⁰ I. Even-Zohar, *Miejsce literatury tłumaczonej w polisystemie literackim*, tłum. M. Heydel, w: *Współczesne teorie przekładu. Antologia*, red. M. Heydel, P. Bukowski, Kraków 2009, s. 195–204; I. Even-Zohar, *Teoria polisystemów...*

¹¹ Zob. P. Casanova, *Światowa republika literatury*, tłum. E. Gałuszka, Kraków 2017. Zob. także niezwykle instruktywną rozprawę P. Czaplńskiego, *Literatura światowa i jej figury*, „Teksty Drugie” 2014, nr 4, s. 13–40.

dnik zero” literatury i na peryferie. Centrum to sfera literatury światowej w opozycji do peryferii składających się z literatur narodowych. Południk zero (do lat 60. XX w. – Paryż, obecnie zaś europejska i amerykańska literatura anglojęzyczna) to europejska literacka klasyka, która ma status dzieł teraźniejszości, to wciąż aktualne wzorce służące jako punkt odniesień dla aktualnej literatury. Przestrzeń literatury jest obszarem nieustannej rywalizacji, gdzie sukces jawi się jako podwójny status dzieła – światowy i narodowy. Produkt literatury peryferyjnej (narodowej) przedziera się do centrum i staje się egzemplarzem literatury światowej, kiedy zostaje przez hegemonia konsekrowany – pojawia się w wersji języka centrum, wchodzi w obszar centralnej recepcji krytycznoliterackiej oraz zostaje przyjęty przez publiczność czytelniczą hegemonia. Zapewne pasjonujący jest w tym przypadku nie tyle efekt tego dążenia do światowości, ile proces, który do niego wiodzie, uwypuklający zagadnienia przekładu oraz społeczno-ekonomiczne mechanizmy kontekstu literackiego.

Pojęcie światowości odnosi się nie tylko do globalnej infrastruktury literackiej. Oznacza także jej „fragment” – wybory, konstrukty mające charakter reprezentacji całości i stanowiące jednocześnie pewną wartość. Jest to przede wszystkim koncepcja „literatury światowej” J. Goethego, w której jawi się ona jako zbiór dzieł (pierwotnie kultury europejskiej), uważany za uznane dziedzictwo ludzkości. Ów obszar arcydzieł to przede wszystkim kanon (europejski), który ma otwarty charakter – może do niego trafić każdy utwór, który wszedł na trwałe do infrastruktury literackiej innych kultur niż macierzysta i został zarekomendowany przez (anonimowych?) ekspertów z listami polecającymi w postaci międzynarodowych nagród i wyróżnień, zaakceptowany zaś przez światową publiczność i cyrkulujący (na odpowiednich zasadach) w jej kręgu. Nb. niniejszy koncept rozumienia literatury światowej w opozycji do literatury świata narodów odsłania możliwość opisu obecności danej literatury w relacji nie do literatury światowej, ale (światowej w swym kształcie) literatury globalnej – tej, która dla D. Damroscha króluje w swej powszechności na dworcach kolejowych i cyrkuluje w wagonach w czasie podróży, będąc produktem międzynarodowym i ponadnarodowym¹².

To właśnie Damrosch formułuje jeszcze inną koncepcję literatury światowej – koncepcję literatury mikroświatów. Dla badacza literaturą światową nie jest ani globalny zestaw tekstów literackich, ani kanon, ani „obowiązująca” poetyka, ani wreszcie zestaw tekstów, które uzyskały status światowości dzięki centrum, lecz „wszystkie dzieła literackie, które krążą poza kulturą swojego pochodzenia – w przekładzie bądź języku oryginalnym”, czyli każdy świat dzieł literackich obecny w lekturach czytelników kultur pozamacierzystych dla tych utworów. Jak mówi C. Guillén, do któ-

¹² D. Damrosch, *What is World Literature?*, Princeton 2003. Zob. także P. Czaplinski, *Literatura światowa i jej figury...*

rego Damrosch nawiązuje, „dzieło dopiero wtedy faktycznie należy do literatury świata, jeśli gdziekolwiek i kiedykolwiek jest aktywnie obecne w obrębie literackiego systemu poza swoją kulturą macierzystą”¹³. Światowość Damrosch odkrywa zatem w aktywności lekturowej czytelnika, w czytaniu, które jest szczególnym zaangażowaniem w świat istniejący poza naszym światem. Warto dodać, że jest to koncepcja literatury światowej, która wskazuje na wagę badań nad przekładem, jego interpretacją i sposobem interioryzowania w kulturze macierzystej czytelnika odbieranych przez niego dzieł.

Jak wyżej powiedziano, krajowe i międzynarodowe badania nad literaturą polską w świecie mają swoją historię. Są to opracowania, których treść stanowią refleksje teoretyczne i metodologiczne dotyczące tej problematyki, jak również badania empiryczne poświęcone zagadnieniom takim jak: literatura polska tworzona poza krajem, recepcja literatury polskiej w świecie – obecności, przyjęcia i lektury, wpływ literatury polskiej na literaturę światową i literatury światowej na literaturę polską, literatura polska w zagranicznym obiegu znawców, profesjonalnym i glottodydaktycznym, translacje literatury polskiej. Można je odnaleźć na łamach wydawnictw polskich i zagranicznych, zwłaszcza czasopism: „Teksty Drugie”, „Pamiętnik Literacki”, „Postscriptum Polonistyczne”. Są to tomy artykułów wygłaszanych na obradach Światowego Kongresu Polonistów, tematycznych międzynarodowych konferencjach polonistów (np. „Literatura polska w świecie”, „Spotkania Trzech Polonistyk – Chiny, Japonia, Korea”), konferencjach Międzynarodowego Stowarzyszenia Studiów Polskich i Stowarzyszenia „Bristol”, wreszcie – opracowania naukowe pisane w polskich i zagranicznych uniwersyteckich instytutach podejmujących tę problematykę: rozprawy, dysertacje, publikacje książkowe, podręczniki i materiały dydaktyczne.

Sama problematyka ogólna uszczegóławia się w badaniach, przyjmując formę dociekań dotyczących recepcji/sytuacji/obecności poza kulturą macierzystą konkretnego dzieła, twórczości danego pisarza lub literatury polskiej. Świat ich cyrkulacji jest widziany globalnie jako światowa przestrzeń literatury bądź wycinkowo jako konkretne systemy i publiczności literackie. Różnie też jest postrzegana w kontekście przedmiotu badań recepcja, a możliwości poddaje również stratyfikacja przestrzeni funkcjonowania literatury (obiegi: czytelniczy, znawców, profesjonalny, glottodydaktyczny). W kręgu świadectw odbioru twarde dane empiryczne odnajdziemy na rynku przekładowo-wydawniczym – to przetłumaczone i wydane teksty literackie. Podstawowe badania dotyczą więc liczby języków, na które przełożono daną twórczość, liczby przetłumaczonych książek, ilości egzemplarzy nakładów. Jest jednak oczywiste, że bardziej wiarygodne

¹³ C. Guillén, *The challenge of comparative literature*, trans. C. Franzen, Cambridge 1993, s. 38.

dane – jeśli chodzi o sytuację zainteresowania czytelniczego, uznania dla twórczości, sposobu reakcji na dzieło, a wreszcie lektur i interpretacji, więc w sumie sposobu przyjęcia i adaptacji dzieła w kulturze (i literaturze) przyjmującej – otrzymamy, penetrując zupełnie inne obszary literackiej komunikacji i metakomunikacji. Rynek wydawniczy jest w tym przypadku słabo zdeterminowaną wartością i ciężko niekiedy wyrokować, czy odzwierciedla sytuację dzieła jako oferty w salonie księgarskim, czy też sytuację dzieła uznanego, marki (brand) na półkach bibliotecznych.

Następne uwagi to dość wrywkowe spostrzeżenia dotyczące zagadnienia światowej recepcji współczesnej literatury polskiej na przełomie XX i XXI w., które są efektem wieloaspektowego oglądu tej sytuacji.

2. Literatura polska w świecie literatury

Granice świata literatury nie pokrywają się z granicami świata. Liczbę języków istniejących w świecie szacuje się obecnie na ok. 7000 lektów. Ok. 30% z nich posługuje się pismem. Można więc szacować, że ok. 2000 języków korzysta z kultury typograficznej, a nieco mniej jest w stanie funkcjonować jako element generujący literaturę (piękną).

Trudno zliczyć, ile literatur narodowych istnieje we współczesnym świecie, biorąc pod uwagę między innymi fakt, że prosta ekwiwalencja: jeden naród – jedna (językowo) literatura w praktyce często zawodzi. Nie wiemy więc, ile aktywnych systemów literackich uczestniczy w transferach literatury. Można zaryzykować tezę, że w większości współcześnie uznanych międzynarodowo państw, których jest 195, obecna jest zorganizowana kultura literacka i dochodzi do międzynarodowej wymiany dzieł. Z większością z nich Polska utrzymuje stosunki dyplomatyczne i prowadzi binarną wymianę i współpracę kulturalną, aczkolwiek w wielu przypadkach realizacja transferów jest kłopotliwa ze względu na trudności translacyjne. Sfera aktywnej wymiany i promocji literatury polskiej to na pewno państwa europejskie, kraje Dalekiego i Bliskiego Wschodu oraz niektóre kraje Ameryki Południowej, Azji i Afryki.

Inne przybliżenie granic świata literatury kryje się w fakcie, że *Mały Książę* A. de Saint-Exupéry'ego, książka o największej liczbie tłumaczeń światowych, została przełożona na 382 języki; są to lekty narodowe i regionalne.

Jak w tym świecie funkcjonuje literatura polska w przekładach? Liczbę języków, na jakie była tłumaczona pod koniec pierwszej dekady XXI w., można zliczyć, przeglądając choćby opracowanie *Literatura polska w przekładach 1981–2004*¹⁴ oraz statystyki prowadzone przez Instytut Książki¹⁵. To ponad 50 języków, z tego 30 to języki europejskie. Są wśród nich języki

¹⁴ *Literatura polska w przekładach 1981–2004*, red. D. Bilikiewicz-Blanc i in., Warszawa 2005.

¹⁵ <http://instytutksiazki.pl>

współtworzące kultury narodowe (np. sanskryt i hindi). Oczywiście, intensywność i liczba przekładów na języki jest różna. Bywają kultury, gdzie są to przekłady jednostkowe, sporadyczne, okazjonalne, przypadkowe – niesystemowe. Jest ich sporo i należy też zakładać, że obecność utworu polskiego bywa motywowana nie tyle faktem, że przynależy on do literatury polskiej, ile światowej. Tak jest z dziełami, które wdarły się do panteonu literatury światowej i z przestrzeni lokalnej przeszły do uniwersalnej. W takim przypadku odbiorca z pewnych kultur może nie wiedzieć, z jakiego kraju pochodzi autor lub może to być dla niego nieznaczące¹⁶. Do incydentalnych sytuacji różnorako motywowanych można zaliczyć wykonane w latach 1990–2000 pojedyncze tłumaczenia na język armeński, fiński, wietnamski czy sanskryt¹⁷. Nie znaczy to jednak, że w systemach tych kultur literackich literatura polska jest nieobecna.

Najliczniejsze są tłumaczenia na języki europejskie: język angielski, czyli język aktualnego hegemonu, język minionego hegemonu – francuski i aspirujący do takiej roli – język niemiecki. W dekadzie inicjującej olbrzymie zainteresowanie literaturą polską w świecie (1900–2000) przeważały jednak translacje na język niemiecki – 463, drugim był język francuski – 244 przekłady, trzecim – angielski (213). Analiza przekładów literatury polskiej na języki obce na przełomie wieków upoważnia do stwierdzenia, że nasza literatura sytuuje się gdzieś w pierwszych dziesiątkach listy translacyjnej w świecie i w Europie (listy te w ich pierwszych częściach zdają się identyczne). Za zadowalającą można uznać obecność polskiej literatury na rynkach wydawniczych Europy (Środkowej i Zachodniej), Ameryki Północnej, Chin, Korei. W jakiś sposób unaoczni nam tę obecność fakt, że są to państwa, w których literatura polska jest również przedmiotem badań i nauczania na akademickich kierunkach: polonistyka, studia polskie, literatury słowiańskie, literatury Europy Środkowo-Wschodniej. Ważne

¹⁶ Zastanawiając się, czy fraza *Polish literature* oznacza w kulturze amerykańskiej „literaturę polską”, B. Paloff wskazuje sytuację, że podział książek w księgarskim salonie lub bibliotece na literaturę krajową i obcą (zagraniczną) to jeden z możliwych i wcale niedominujących. Konkurencyjny to ten, kiedy książki ułożone są według gatunków (B. Paloff, *Czy fraza Polish literature oznacza „literaturę polską”? (Problem teorii recepcji i nie tylko...)*, w: *Polonistyka bez granic*, red. R. Nycz, W. Miodunka, T. Kunz, t. 1: *Wiedza o literaturze i kulturze*, Kraków 2010, s. 53–64.

¹⁷ W tłumaczeniach z lat 1990–2000 odnotowano w języku armeńskim tłumaczenie *Pana Tadeusza* z jęz. rosyjskiego, w fińskim *Imperium* R. Kapuścińskiego, w wietnamskim *Trędowną* H. Mniszek, a w sanskrycie (oczywiście) *Kamienne tablice* W. Żukrowskiego. *Trędowną* przetłumaczył na wietnamski zasłużony na tym polu translacyjnym tłumacz Nguen Huu Dung, który udostępnił również czytelnikom wietnamskim w 1985 r. *Quo vadis*. W istocie publiczność wietnamska jest bardzo wdzięcznym odbiorcą literatury polskiej i wykazuje nią duże zainteresowanie. Jest ono zróżnicowane, dotyczy klasyków (Mickiewicz, Sienkiewicz, Prus), literatury popularnej (np. T. Dołęga-Mostowicz) i współczesnej (T. Tryzna, J. Wiśniewski, J. Pilch, K. Grochola). Jak pisze poeta i tłumacz Nguen Chi Thuat, literatura polska utrzymuje się od dziesięcioleci na dość wysokiej pozycji wśród innych literatur światowych (N. Chi Thuat, *Literatura polska w Wietnamie po roku 1989*, w: *Literatura polska w świecie*, red. R. Cudak, t. 5: *Mapowanie, opisy, interpretacje*, Katowice 2014.

natomiast jest to, że bywa, iż wśród odbiorców narodowa identyfikacja ustępuje właśnie motywacji kupowania konkretnego dzieła (np. *Quo vadis*), utworu konkretnego pisarza (np. *Solaris* S. Lema), tekstu reprezentującego segment literatury środkowowschodniej czy też po prostu arcydzieła ze światowego kanonu, czy bestsellera z listy rankingowej. Przejdźmy zatem w sferę artefaktów na poziomach niższych niż literatura narodowa i zapytajmy obecnie o jej wizerunek osobowościowo-tekstowy. Przywołam m.in. zestawienia, jakie poczyniłem dla ekspertyzy¹⁸ wykonanej w 2018 r., pomieszczone w publikacji¹⁹ z 2021 r.

W zestawieniach pierwszych tłumaczeń, wznowień klasyków i utworów pisarzy współczesnych obejmujących książki autorskie, wybory i antologie na przełomie XX i XXI w. pojawia się twórczość ok. 400 polskich pisarzy. Wydaje się, że jest to „statystycznie” dość reprezentatywny obraz polskiej literatury, a co więcej – literatury widzianej podobnie do tego, jak funkcjonuje w recepcji krajowej. Czytelnik zagraniczny ma szansę uczestniczenia w życiu naszej literatury na zasadach podobnych do możliwości czytelnika polskiego, aczkolwiek jest to oczywiście szansa statystyczna, która gdzieś ma walor realności, a w innych krajach to podobieństwo prawie zupełnie zanika.

Listę pisarzy tłumaczonych na języki obce otwierają poeci; na jej początku znajduje się T. Różewicz z liczbą przekładów na 49 różnych języków²⁰. Tuż za nim sytuują się nobliści. Wiersze C. Miłosza zostały przełożone na 44 języki, a poezja W. Szymborskiej jest tłumaczona na 43 języki. Liczne przekładami są także: S. Lem (42 języki), S. Mrożek (41), Z. Herbert (40), J. Iwaszkiewicz (40) i R. Kapuściński (38).

To klasyka. Listę grona pisarzy młodszych (żyjących) otwiera O. Tokarczuk (33 języki)²¹, a w czołówce znaleźli się jeszcze: A. Stasiuk (26), P. Huella (21), A. Libera (20).

Jeśli chodzi o liczbę opublikowanych tłumaczeń, na czele takiej listy znajduje się od wielu lat S. Lem z 1023 przekładami, co daje mu miejsce w gronie pisarzy światowych. Dalej odnajdziemy R. Kapuścińskiego i W. Gombrowicza z przekładami przekraczającymi liczbę 300 egzemplarzy, a z młodszych twórców ponownie A. Stasiuka i O. Tokarczuk (ponad 100 przekładów). Można rzec, że są to nakłady „widoczne”, świadczące o zainteresowaniu czytelnicznym odbiorców zagranicznych i budujące mapę obecności w światowej przestrzeni literatury dla wymienionych twórców. O spolaryzowaniu się (tymczasowej?) obecności w światowej topografii literackiej możemy mówić

¹⁸ W. Miodunka, J. Tambor i in., *Nauczanie i promocja języka polskiego w świecie. Diagnoza – stan – perspektywy*, Katowice 2018, rozdział XII.

¹⁹ R. Cudak, *Literatura w zagranicznej promocji języka i kultury polskiej*, w: *Dydaktyka języka polskiego jako nierodzimego. Konteksty – dylematy – trendy*, red. A. Seretny, E. Lipińska, Kraków 2021.

²⁰ Korzystam także z opracowania I. Kaluty, *Co się tłumaczy i wydaje, czyli polskie książki współczesne w międzynarodowym kontekście, uwzględniając chiński*, w: *Chińsko-polska wymiana literacka nowego wieku, przegląd i perspektywy*, Pekin 2016.

²¹ Dane sprzed roku, w którym O. Tokarczuk otrzymała literacką Nagrodę Nobla.

także w przypadku J. Chmielewskiej (449 tłumaczeń) i J. L. Wiśniewskiego oraz A. Sapkowskiego (ponad 200 przekładów). Dwa pierwsze to sytuacja, kiedy gigantyczne tłumaczenia dokonują się w jednym języku i w zasadzie w jednym systemie literackim (Rosja), trzeci to fakt, że popularność jednego dzieła (*Wiedźmin*) jest tworzona na niemal całym świecie przez grę RPG.

Lista znaczących obecności dla literatury polskiej i poszczególnych twórców w świecie literatury poszerzyła się w czasie drugiej dekady naszego stulecia, kiedy zagraniczny czytelnik miał okazję zapoznać się z lekkim opóźnieniem, ale starannie, z nowymi trendami w prozie i niekiedy z entuzjazmem je zaakceptować. Chodzi w tym przypadku o znaczące przesunięcie się do polskiego literackiego centrum form literatury popularnej, *fantasy*, *non fiction*, reportażu, kryminału (który i wcześniej w tradycyjniejszej formie był chętnie tłumaczony – sukcesy recepcyjne J. Chmielewskiej, J. Edigeya, M. Słomczyńskiego (Joe Alexa). W przekładach pojawiły się więc dzieła M. Gretkowskiej, S. Chwina, M. Bieńczyka, J. Pilcha, T. Tryzny, D. Masłowskiej, S. Twardocha, Z. Miłoszewskiego, W. Tochmana, J. Hugo-Badera, M. Szczygła, W. Jagielskiego, M. Krajewskiego.

Z klasyków literatury polskiej najczęściej wznawiano (często też tłumaczono ponownie) dzieła: H. Sienkiewicza, A. Mickiewicza, B. Prusa i W. S. Reymonta lub uzupełniano braki w poczynionych dawniej adaptacjach. Zagraniczny kanon klasyki polskiej oprócz wymienionych autorów tworzą: J. Kochanowski, B. Leśmian, E. Orzeszkowa, S. Przybyszewski, S. Żeromski, J. Żuławski.

Wśród publikacji książkowych prym wiedzie *Quo vadis*, która została przetłumaczona na 57 języków w 70 krajach i cieszy się nadal olbrzymią poczytnością, osiągając nakład 600 tys. egzemplarzy. Jeśli będziemy analizować nakłady ogólne twórczości pisarzy i ich dzieł, to na pierwszym miejscu pojawi się ponownie S. Lem tłumaczony w 52 krajach w nakładzie łącznym twórczości przekraczającym 40 mln egzemplarzy. Udałe promocje w kilkunastu językach z powodzeniem zaliczyły takie utwory, jak *Podróże z Herodotem* R. Kapuścińskiego, *Jadąc do Babadag* A. Stasiuka, *Gottland* M. Szczygła, a przede wszystkim powieści O. Tokarczuk z *Biegunami* na czele.

Badania nad obecnością literatury polskiej w infrastrukturze świata literatury idą w dwu kierunkach. Z jednej strony dążą do opisu recepcji literatury w ramach tej struktury jako całości, a z drugiej – do uchwycenia jej różnorodności w ramach polisystemów literackich, które tę strukturę tworzą i w których literatura się uobecnia. W powyższych akapitach próbowałem nakreślić, w jej najważniejszych zarysach, sytuację ogólną światowej recepcji literatury polskiej, pisarzy i dzieł. Pora przyjrzeć się obecności literatury polskiej w poszczególnych obszarach światowej infrastruktury i opisać sytuacje, które są reprezentatywne dla nich i mogą służyć jako przykłady. Zapewne trzeba będzie wziąć pod uwagę obecność literatury polskiej w świecie hegemonia, a więc literaturę polską tłumaczoną na język angielski. W obszarze systemów peryferyjnych – zdolnych przecież, jak chce D. Damrosch, do wytwarzania „lokalnych” literatur światowych –

można z kolei wyodrębnić recepcję literatury polskiej w krajach ościennych, w systemach kultur dynamicznego rozwoju (przykładem będzie recepcja w Chinach) i recepcję w systemach po ustrojowych rekonstrukcjach – tu jako przykład może posłużyć recepcja naszej literatury w Hiszpanii i Bułgarii.

3. Literatura polska w języku hegemonia

Jak dowodzi P. Casanova, rolę południka zero światowej republiki literackiej do lat 60. XX w. pełnił Paryż. Aktualnie stały się nim USA z amerykańskim językiem angielskim. Literatura polska przynależy do aktywnych systemów peryferyjnych światowej republiki literackiej. Jej związki i relacje, w które wchodzi z innymi systemami peryferyjnymi, to obecnie często kontakty i transfery bezpośrednie, omijające centrum, aczkolwiek trudno twierdzić, że nie ma ono na te kontakty żadnego wpływu. Tekst z lokalnej kultury peryferyjnej, który chce wejść do literatury światowej, musi być konsekrowany przez centrum, a więc między innymi wejść w obszar literatury hegemonia i być pozytywnie „przetestowany” przez jego ekspertów literackich. Jak sytuacja wygląda w przypadku literatury polskiej?²²

Jak stwierdza M. J. Mikoś, na rynku amerykańskim do 2010 r. tłumaczący i wydawców znalazło 180 polskich pisarzy. W latach 1946–2010 tłumaczeń ukazało się najwięcej, a najczęściej były to przekłady (książki) ze współczesnej literatury polskiej. „Można więc uznać – stwierdza badacz – że ogólny obraz polskiej literatury lat powojennych w Ameryce Północnej i Anglii przedstawia się zadowalająco”²³. Gorzej wygląda sytuacja klasycznej literatury polskiej. Nie ma kanonu, który w jakiś sposób mógłby narzucić zasady postępowania translacyjnego – słabo reprezentowana jest literatura renesansowa i barokowa, która w historii naszej literatury była przecież znakomitym przykładem jej uświatowienia.

Prym na amerykańskim rynku wydawniczym wiedzie oczywiście H. Sienkiewicz. Czytelnik anglojęzyczny dysponuje już prawie całością dorobku autora *Krzyżaków*. *Quo vadis* jest obecna do dziś na liście bestsellerów. Tłumaczono inne powieści i nowele noblisty, Sienkiewicz święcił tryumfy jako gwiazda literatury, ukazywały się dziesiątki recenzji i esejów omawia-

²² Podstawowe źródło informacji to książka M. J. Mikosia, *Zarys historii polonistyki w Ameryce Północnej*, Katowice 2012. Zob. także: *Recepcja literatury polskiej w świecie anglosaskim – stan przekładów i dezyderaty*, w: *Polonistyka na początku wieku. Diagnozy, koncepcje, perspektywy*, red. J. Tambor, t. 2: *Literatura (i kultura) w świecie*, red. R. Cudak, K. Pospiszil, Katowice 2018. Wiele informacji o sytuacji twórczości Sienkiewicza na rynku amerykańskim oraz o przekładach angielskich jego nowel zawiera dysertacja doktorska Thomasa E. Starky’ego, *Kartografia międzyperyferyjna. Transfery literackie i rola centrum w zapośredniczonych tłumaczeniach małych form prozatorskich Henryka Sienkiewicza autorstwa Zhou Zuorena i Lu Xuna*. Sama praca jest poświęcona tłumaczeniom nowel naszego noblisty przez chińskiego pisarza Lu Xuna oraz wpływowi twórczości nowelistycznej Sienkiewicza na jego dzieła.

²³ M. J. Mikoś, *Zarys historii polonistyki...*, s. 43.

jących szczegółowo walory dzieł. Krytycy porównywali Sienkiewicza do najwybitniejszych pisarzy epoki *resp.* autorów amerykańskich i zaliczano go do grona uniwersalnych geniuszy. Dokonała się nobilitacja pisarza i wejście do literatury światowej. Dość powiedzieć, że *Quo vadis* jako jedyny polski utwór znajduje się na liście lektur obowiązkowych, czyli literatury światowej w wydanym poradniku *1001 Books you must read before you die*.

Na początku pierwszej dekady XXI w. w pierwszej dziesiątce pisarzy polskich najczęściej tłumaczonych na język angielski odnajdziemy po Sienkiewiczu A. Mickiewicza, C. Miłosza, T. Różewicza, S. Lema, Z. Herberta, C. K. Norwida, J. Słowackiego, S. Mrożka, W. Gombrowicza, S. Witkacego, B. Prusa, W. Reymonta, B. Schulza, W. Szymborską, A. Zagajewskiego. Tłumaczeni są następnymi na liście: J. Głowacki, P. Huelle, R. Kapuściński, J. Pilch, A. Szczypiorski i poeci – S. Grochowiak, J. Harasymowicz, S. Barańczak, E. Lipska. W późniejszych latach w gronie postrzeganych pisarzy współczesnych, debiutujących w Polsce autorów bestsellerów, znaleźli się m.in.: M. Bieńczyk, S. Chwin, N. Goerke, P. Huelle, M. Krajewski, A. Libera, D. Masłowska, A. Sapkowski, A. Stasiuk, E. Tkaczyszyn-Dycki, W. Tochman, T. Tryzna, M. Tulli. Z kilkunastu antologii wierszy wydanych w tych latach czytelnik anglojęzyczny mógł poznać w wyborze poezję pokolenia 68/70 i pokoleń następnych.

W 2002 r. w Londynie ukazał się pierwszy przekład twórczości Olgi Tokarczuk. Jest to tłumaczenie *Domu dziennego, domu nocnego* wykonane przez znakomitą translatolożkę Antonie Lloyd-Jones. W 2010 r. został opublikowany przekład tomu *Prawiek i inne czasy*.

Ważne jest i to, że w systemie anglojęzycznym widoczni są pisarze emigracyjni, a wśród czytelników amerykańskich, których na ogół niewiele obchodzi sprawy partykularne i problematyka narodowa, zaczynają funkcjonować tłumaczenia Mickiewicza. Istotną rolę odgrywa w tym przypadku krytyka literacka i interpretacje badaczy polonistów przyswajające miejsca trudne i wskazujące możliwości adaptacyjne tej literatury. Kontynuowane jest w tym przypadku dzieło Miłosza przez takich luminarzy nauki i literatury, jak zmarli: S. Barańczak, T. Karpowicz, a także uczeni aktywni, jak M. P. Markowski. Miłosz, noblista, tłumacz swojej twórczości i swoich kolegów z języka polskiego na angielski, wykładowca literatury polskiej na amerykańskiej uczelni, autor podręcznika historii literatury polskiej to także (drugi?) pisarz, który powinien znaleźć miejsce w panteonie literatury światowej hegemonia.

4. Recepcja literatury polskiej w Chinach

Dzieje nowoczesnej recepcji literatury polskiej w Chinach rozpoczynają się na początku XX w.²⁴ Jej pierwszym kamieniem milowym jest

²⁴ Spośród bogatej listy opracowań recepcji literatury polskiej w Chinach wymieniam te, które stanowiły podstawowe źródło dla tego fragmentu artykułu: Li Yinan, *Literatura polska*

działalność translatorska Lu Xuna (Zhou Shurena), znakomitego twórcy i pretendenta do literackiej Nagrody Nobla, oraz jego brata. Była ona wyrazem szerszego zainteresowania chińskiego pisarza literaturami Rosji i państw środkowoeuropejskich w poszukiwaniu nowej formuły twórczej dla literatów chińskich. Odnalazł ją Lu Xun między innymi w twórczości Henryka Sienkiewicza. Przekłady miały inspirować młodych pisarzy chińskich, młodą inteligencję i modyfikować gusta i upodobania czytelnicze, uzupełniając miejsca puste i zastępując anachroniczne w chińskim systemie literackim. Są to także zapewne jedne z pierwszych wpływów literatury polskiej na literaturę chińską, albowiem twórczość naszego noblisty stała się istotnym przedmiotem inspiracji w oryginalnym piśmiectwie Lu Xuna.

Do 1926 r. Lu Xun był w zasadzie jednym z nielicznych tłumaczy przyswajających Chińczykom literaturę polską, tłumacząc, oprócz dzieł Sienkiewicza, utwory S. Żeromskiego, W. Gomułickiego, A. Asnyka, M. Konopnickiej, B. Prusa. Ten podstawowy korpus literatury polskiej powiększył się do czasów II wojny światowej między innymi o *Chłopów* W. Reymonta i wiersze A. Mickiewicza, stanowiąc wizerunek literatury polskiej złożony z ok. 40 publikacji. Tłumacze zdołali spopularyzować twórczość Sienkiewicza, która stała się obrazem literatury polskiej, a częściowo „literatur mniej popularnych” Europy Środkowej. Była ona tłumaczona na język chiński z użyciem języka hegemonia – angielskiego (tłumaczenia J. Curtina) i języka peryferyjnego w postaci esperanto.

Rozwojowi obecności literatury polskiej w Chinach po II wojnie światowej pomogło nawiązanie stosunków dyplomatycznych ChRL i Polski. Zinstytucjonalizowanie wymiany literackiej przynosiło korzyści w latach powojennych w budowaniu wizerunku literatury polskiej odwołującego się do polskiego kanonu tradycji literackiej. Do lat 70. XX w. ukazało się ok. 40 nowych przekładów – 70% to powieści, 30% stanowi poezja. Lista obecności pisarzy polskich powiększyła się m.in. o J. Iwaszkiewicza, E. Orzeszkową, G. Morcinka, K. Brandysa, L. Kruczkowskiego, T. Konwickiego. Decyzje miały charakter ideologiczny. Kontynuowano działalność Lu Xuna, uzupełniano kanon o nowe tłumaczenia A. Mickiewicza i W. Reymonta, kompletując narodową, patriotyczną twórczość polskich noblistów. Literatura współczesna była mniej liczna, tu szczególnie o wyborze decydowały czynniki nie tylko artystyczno-estetyczne. Czytelnikom oferowano piśmiectwo J. Iwaszkiewicza i L. Kruczkowskiego.

Były to przekłady pośrednie dokonywane z pomocą języków hegemonów światowej republiki – żywego jeszcze w centrum języka francuskiego

w Chinach, Katowice 2017; Li Yinan, *Wymiana literacka między Chinami a Polską: przegląd i perspektywy*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2023, z. 24 (zawiera omówienie najnowszych publikacji literatury polskiej w Chinach oraz literatury chińskiej w Polsce); Yi Lijun, *Recepcja literatury polskiej w Chinach*, w: *Literatura polska w świecie*, t. 3: *Obecności*, red. R. Cudak, Katowice 2010; Zhao Weiting, *Recepcja twórczości Czesława Miłosza w Chinach* [dysertacja doktorska obroniona w 2024 r. w Uniwersytecie Śląskim w Katowicach]; *Polonistyki na Dalekim Wschodzie: Chiny, Korea – dalekowschodni numer „Postscriptum Polonistycznego”* 2010, nr 2.

i języka angielskiego, a także języka japońskiego. Pokolenie, które wyda dobrych polonistów i tłumaczy, szkoliło się jeszcze w Polsce.

Spośród poetów najbardziej popularny był A. Mickiewicz. W 1952 r. ukazał się pierwszy przekład *Pana Tadeusza* – tłumaczenie dokonane za pośrednictwem języka angielskiego. Setna rocznica śmierci naszego wieszca w 1955 r. była okazją do spotęgowania działalności translatorskiej i przyswojenia literatury polskiej w publikacjach naukowych oraz krytycznych.

Wyrwę w dziejach literatury polskiej w Chinach stanowią lata 1965–1975, czas panowania rewolucji kulturalnej. Niemniej jednak rok 1976 był symbolicznym rokiem przełomu, otwierającym etap dużego rozwoju recepcji literatury polskiej. W tym roku bowiem została wydana III część *Dziadów*, tłumaczona przez ambasadorkę kultury polskiej w Chinach prof. Yi Lijun bezpośrednio z języka polskiego w czasie jej zsyłki na prowincję.

Lata końca XX w. to przemodelowanie recepcji literatury polskiej w Chinach. Zainteresowaniem tłumaczy zaczyna cieszyć się polska literatura współczesna. Dostrzeżona zostaje twórczość C. Miłosza i W. Szymborskiej, działania translatorskie spotęguje w obu przypadkach Nagroda Nobla. Sposób recepcji noblistów będzie zróżnicowany. Szymborska niemal błyskawicznie wchodzi na rynek chiński, nadrabiając słabszą obecność w poprzednim okresie, twórczość Miłosza „ma pod górkę”. Widziany jako poeta polityczny *resp.* antykomunistyczny nie cieszy się popularnością w pierwszym okresie adaptacji. Wkrótce obecność obojga poetów stanie się reprezentatywna, aczkolwiek popularność przybierze inne wymiary.

Zainteresowaniem będzie się cieszyć historyczny kanon literatury polskiej, czego wyrazem jest wydawanie nowych, poprawionych wersji dzieł już niegdyś tłumaczonych. Będą to robić utalentowani tłumacze, poloniści, przekładając bezpośrednio z języka polskiego i poprawiając ewidentne potknięcia językowe i kulturowe oraz uwzględniając nowe tendencje w interpretacji klasyki polskiej przez znawców. *Quo vadis* zostaje w tym czasie przetłumaczone w piętnastu wersjach. Yi Lijun tłumaczy i wydaje w 1998 r. *Pana Tadeusza*.

W ostatnich latach promocję literatury polskiej w Chinach kształtuje inicjatywa rządowa „Pasa i Szlaku”, aczkolwiek większą niż poprzednio swobodę w decyzjach mają największe wydawnictwa. Kierują się one często zasadami merkantylnymi. Tłumaczenia ostatnich lat dotyczą niemal bez wyjątku literatury polskiej II połowy XX w. i literatury najnowszej. Preferencje i promocje są budowane na polskim wizerunku osiągnięć pisarzy.

Pod koniec drugiej dekady XXI w. czytelnik chiński ma więc do dyspozycji arcydzieła Mickiewicza, wybór nowel M. Konopnickiej, powieści E. Orzeszkowej, kilka wydań *Lalki* B. Prusa, *Chłopów* W. Reymonta, korpus dzieł B. Schulza i W. Gombrowicza, *Solaris* S. Lema. Może zapoznać się z wyborami wierszy C. Miłosza, W. Szymborskiej, A. Zagajewskiego, J. Tuwima. Są dostępne antologie poezji polskiej.

Ukazały się wydania zbiorowe wierszy C. Miłosza (mimo słabszego rezonansu czytelniczego) i W. Szymborskiej. Niemniej jednak ich miejsca na chińskich rankingowych listach sprzedaży książek w dziedzinie dramatu/poezja są dość odległe. Na jednej z nich, dotyczącej nakładów książek europejskich w Chinach, Szymborska z wyborem wierszy zajmuje 12. pozycję, aczkolwiek jest to pierwszy na liście tom z obszaru Europy Środkowo-Wschodniej. Na innej, dotyczącej światowej sprzedaży, autorka *Wielkiej liczby* jest na miejscu 40., a Miłosz na 1003. pozycji. Inaczej jednak wygląda sytuacja Miłosza wśród chińskich znawców i młodych poetów. Na początku XXI w. poezja Miłosza jest przedmiotem ok. 100 rozpraw krytycznoliterackich i akademickich, które uprzystępniają dzieło noblisty szerszej publiczności, wskazując miejsca wspólne z chińskim horyzontem oczekiwań i propozycje lektury. Miłosz jest niezwykle ceniony wśród młodych poetów chińskich. Inspiracją dla ich twórczości są takie wiersze, jak *Dar*.

Wydaje się, że sytuacja zdążyła do tego, by czytelnik chiński miał wkrótce do dyspozycji w komplecie twórczość naszych współczesnych noblistów. Bardzo dobrze bowiem wygląda obecność Olgi Tokarczuk na chińskim rynku wydawniczym. Recepcja jej prozy i tu przebiega typowym szlakiem prowadzącym do konsekracji dorobku i wejścia do światowego kanonu. Dzieła Tokarczuk były już tłumaczone w latach 2003 (*Prawiek i inne czasy*) i 2006 (*Dom dzienny, dom nocny*) przez Yi Lijun i jej męża, wprowadzając twórczość noblistki w sferę zainteresowań czytelników chińskich. Był to także efekt kalkulacji i (trafnych) przewidywań, że warto inwestować w dzieło popularnej już wtedy w świecie pisarki, która może wkrótce otrzymać noblowski laur. I, oczywiście, efekt fascynacji Yi Lijun tą twórczością. W rok po Nagrodzie Nobla ukazali się *Bieguni* [,] tłumaczeni za pośrednictwem języka angielskiego, a „Literatura Światowa” rozpoczęła edycję „Kolekcja Dzieł Olgi Tokarczuk”. Zaczął się w ten sposób etap wprowadzania Tokarczuk na chińskie półki biblioteczne jako uznanej prozaiczki o światowej renomie. Wydaje się, że twórczość autorki *Biegunów* zaspokaja gusta chińskich koneserów literatury i spokojnie dąży do zajęcia ważnej pozycji w chińskim kanonie literatury światowej. Prawa autorskie do wszystkich utworów pisarki wykupiło renomowane wydawnictwo Literatury i Sztuki Zhejiang, z którym współpracują wybitne tłumaczki, polonistki, Wu Lan i Li Yinan.

Popularnością cieszy się polska *science fiction* i *fantasy*. Nieprawdopodobny sukces odniósł A. Sapkowski, w latach 2015–2020 przetłumaczono jego cykl *Wiedźmin*.

5. Sytuacja literatury polskiej w państwach ościennych

Sąsiedztwo zobowiązuje przede wszystkim do starannego śledzenia bieżącej produkcji polskiego sąsiada i budowania oferty wydawniczej dla czytelnika złożonej z dzieł najnowszych. Strategia podążania śladem aktu-

alnych wydarzeń w kulturze polskiej chwycie strategią proporcjonalnej obecności klasyki i nowości na rzecz tej drugiej. Oczywiście sąsiedzki ekwiwalent literatury polskiej, próbujący uwzględnić przecież z jednej strony polskie listy rankingowe, a z drugiej horyzont oczekiwań rodzimych czytelników, ma także postać, w którego tworzeniu nie małą rolę odgrywają relacje polityczne i ekonomiczne, wydawnictwa i tłumacze.

Jeszcze do niedawna punktem kształtującym promocję literatury polskiej w krajach położonych przy granicy wschodniej naszego państwa była wspólna historia, kształtująca właśnie preferencje literackie. Dzięki temu były poczytne kanoniczne polskie powieści historyczne (Sienkiewicz w Białorusi, Litwie, Ukrainie) i podejmujące powojenną problematykę polsko-niemiecką (m.in. Szczypiorski w Niemczech). W czasie przeobrażeń politycznych w Czechach i w Ukrainie narodziła się moda na poezję Z. Herberta – sprawdzoną w roli twórczości moralnego niepokoju, „zaangażowaną” i podejmującą problematykę środkowoeuropejską, potrafiącą w ten sposób zastąpić twórczość rodzimych poetów jako wzorzec poetyckiego postępowania²⁵. W drugiej dekadzie promocję zaczęło kształtować stające się ważnym elementem najnowszej literatury polskiej zagadnienie pogranicza, będące przecież także tematem literatur ościennych (np. twórczość J. Andruchowicza). Niebagatelne zainteresowanie czytelników sąsiedzkich państw naszą literaturą powoduje również polska *non fiction*, która w polskim systemie literackim zastąpiła w centrum literaturę zbeletryzowaną i w zastępstwie uzupełnia również braki na rynkach sąsiedzkich.

W 2009 r. Wioletta Hajduk-Gawron opublikowała opracowanie dotyczące obecności literatury polskiej w krajach ościennych, obejmując badaniami okres 1989–2005. Wskazała w swoim szkicu, że w dziedzinie tłumaczeń naszych sąsiadów ze Wschodu dominowała literatura II połowy XIX w. przy nikłej obecności pisarzy współczesnych. Odwrotnie natomiast rzecz się miała z sąsiadami na zachodzie i południu kraju. Niemcy mieli (i mają) w tym gronie najbogatszą ofertę wydawniczą, jeśli chodzi o liczbę autorów i liczbę tytułów oraz wznowień. Przeważała w tej ofercie twórczość współczesna i ona cieszyła się żywym zainteresowaniem czytelników. W pierwszej dziesiątce najpopularniejszych pisarzy w Niemczech nie znajdziemy klasyków. W Czechach popularny jest H. Sienkiewicz, ale to pisarz zdecydowanie brylujący na liście światowych kanonów literatury polskiej nawet tam, gdzie preferencje dla współczesności i nowości są oczywiste. Rynek czeski jest jednak nastawiony na promocję najnowszej literatury polskiej. W przypadku publiczności białoruskiej (z przekładami w języku białoruskim i rosyjskim rzecz dotyczy lat sprzed wojny rosyjsko-ukraińskiej) oraz litewskiej proporcje były wyważone pół na pół. Wiąże się to ze

²⁵ O roli twórczości Herberta w tym okresie w Czechach i w Ukrainie piszą: M. Sobotková, *Zbigniew Herbert w Czechach* oraz O. Nachlik, *Recepcja twórczości Zbigniewa Herberta na Ukrainie. Refleksje o człowieku i historii* oba teksty w: *Literatura polska w świecie*, t. 3: *Obecności*, red. R. Cudak, Katowice 2010.

statusem wielokulturowym takich pisarzy, jak Mickiewicz, problematyką historyczną i pograniczną (Sienkiewicz).

Po transformacjach ustrojowych w tej części Europy zróżnicowanie zaczęło powoli zanikać. Na litewską listę popularnych pisarzy polskich wkracza C. Miłosz, w ramach kulturowego dialogu ukraińsko-polskiego w rankingu ukraińskim pnie się A. Stasiuk, a dzięki procesom przemodelowania zasad obecności na rynku wydawniczym jeszcze przed otrzymaniem Nagrody Nobla pojawia się twórczość Olgi Tokarczuk.

6. Literatura polska w krajach po rekonstrukcjach ustrojowych

Jeszcze inaczej rzecz przedstawia się w Hiszpanii²⁶. Aż do lat 70. XX w. politykę kulturalną w kraju wyznaczała rządząca po wojnie domowej dyktatura frankistowska. Efektem było między innymi inwigilowanie kultury domowej i cenzurowanie obecności kultury zagranicznej zgodnie z ideologią narodowo-katolicką frankizmu. Literatura zza żelaznej kurtyny nie miała wielkich szans na obecność na rynku hiszpańskim. Jak pisze Bożena Zaboklicka, w tych latach obecność literatury polskiej w Hiszpanii była znikoma. Na rynku utrzymywały się tłumaczone jeszcze przed wojną domową utwory polskich noblistów Sienkiewicza i Reymonta, dzieła przekładane z języków pośrednich bez dbałości o wierność wobec oryginału. Dostępne były książki twórców antykomunistycznych (S. Piasecki, A. Ossendowski) oraz pisarzy katolickich (J. Dobraczyński). Rygor zgodności wartości ideowej z wymogami ideologicznymi władz hiszpańskich powodował, że w latach 50. ukazały się dwie książki C. Miłosza – *Zdobycie władzy* i *Zniewolony umysł*, uchodzącego wówczas w Hiszpanii za pisarza politycznego, antykomunistycznego. Na jego pozostałe dzieła czytelnicy hiszpańscy będą czekać aż do zdobycia przez pisarza Nagrody Nobla.

Sytuacja izolacji i upolitycznienia rynku kulturowego zmienia się w latach 60. i 70. XX w. w związku z przemianami politycznymi. Zwiększa się niebagatelnie liczba przekładów z obszaru Europy Wschodniej, w dużej mierze jest to literatura polska. Znaczenie ma charakter naszej ówczesnej produkcji literackiej. *Ósmy dzień tygodnia* M. Hłaski staje się sukcesem wydawniczym, wprowadzony na rynek zostaje *Popiół i diament* J. Andrzejewskiego. Później jeszcze do rąk czytelników trafiają dzieła S. Mrożka i W. Gombrowicza, stając się stałą reprezentacją literatury polskiej. Jak wskazuje badaczka, W. Gombrowicz i B. Schulz to obecnie jedyni pisarze, których twórczość jest w całości opublikowana po hiszpańsku i w sporej

²⁶ Podstawowym źródłem informacji do tej części artykułu jest rozprawa B. Zaboklickiej, *Literatura polska w Hiszpanii: obecna, lecz nieznaną*, w: *Polonistyka bez granic*, t. 1: *Wiedza o literaturze i kulturze*, red. R. Nycz, W. Miodunka, T. Kunz, Kraków 2010.

części po katalońsku. W następnych latach politykę promocyjną kształtują w Hiszpanii duże, wpływowe wydawnictwa, a preferencje intelektualno-estetyczne i chęć wprowadzenia do literatury hiszpańskiej literatur słabo obecnych sprawiają, że w hiszpańskim systemie literackim pojawia się twórczość A. Kuśniewicza, T. Konwickiego, R. Kapuścińskiego oraz – na próbę, pojedynczo – literatura najmłodsza. Ustala się hiszpański kanon literatury polskiej; to: W. Gombrowicz, S. Witkacy, B. Schulz, C. Miłosz, R. Kapuściński, S. Lem, S. Mrozek, W. Szymborska, A. Zagajewski. W sposób pozapolityczny dokonuje się promocja literatury najnowszej. Na przełomie XX i XXI w. wydawane są dzieła m.in. S. Chwina, P. Huellego, J. Pilcha, A. Stasiuka, M. Gretkowskiej, A. Sapkowskiego, D. Masłowskiej, O. Tokarczuk. Trzymając rękę na pulsie w przypadku popularnej w Polsce nowej prozy, Hiszpania wprowadza także słabo obecną twórczość poetycką. Tłumaczenia Miłosza są uzupełniane o wiersze. Zgodnie z tendencją europejską zaistniał Z. Herbert jako poeta zaangażowany, twórca *Raportu z obłąkanego miasta*. Doczekali się przekładów E. Lipska i T. Różewicz, aczkolwiek – dodaje Zaboklicka – nie zaistnieli jako autorzy znani. Podniósł się poziom wydań. Tłumaczenia są obecnie dokonywane bezpośrednio przez tłumaczy-fachowców, absolwentów hiszpańskich filologii słowiańskich. Badaczka konkluduje, że aktualnie literatura polska „jest stale obecna na rynku hiszpańskim”. Są autorzy, którzy „na stałe weszli do systemu literackiego Hiszpanii i których utwory są wznawiane i wydawane przez różne wydawnictwa”²⁷, co jest wyrazem ich poczytności wśród czytelników i obecności w hiszpańskim kanonie literatury światowej. Jednakże nie powstał jeszcze całościowy obraz literatury polskiej.

Podobną sytuację omawia, charakteryzując bułgarski polisystem literacki, P. Spasowa, ale „bohaterem” jest w tym przypadku zadomowiony w ideologii i praktyce odbiorca typu *homo sovieticus* i sytuacja przewycięzania postsowieckiego systemu organizacji życia literackiego (i kultury) w Bułgarii²⁸. Przeobrażenia dokonujące się na przełomie wieków są widoczne. Wielką rolę w kształtowaniu obecności literatury polskiej w bułgarskim polisystemie literackim odgrywają poloniści-naukowcy, którzy w dużej mierze pełnią także role tłumaczy, m.in.: K. Bachneva, M. Grigorowa, B. Białczew, P. Karagiozow.

Jest rzeczą istotną i to, że nieobecność bułgarskich dzieł niektórych nurtów i tendencji literatury XX w. jest rekompensowana tłumaczeniami z zakresu literatury polskiej. Są one adaptowane i zapełniają miejsca puste, a tłumacze często wykorzystują strategię domestykacji oryginału²⁹.

²⁷ Tamże.

²⁸ P. Spasowa, *Wpływ literatury polskiej na świadomość społeczeństwa bułgarskiego (nadzieje tłumacza)*, „Postscriptum Polonistyczne” 2013, nr 2 (12), s. 251–256. Cały numer jest poświęcony polonistyce w Bułgarii.

²⁹ K. Bahneva, *O pewnej nietradycyjnej recepcji polskiego ekspresjonizmu. Hymn Święty Boże, Święty Mocny Kasprowicza w tłumaczeniu Iwana S. Andrejczyna i Dory Gabe*, w: *Literatura polska w świecie*, t. 3: *Obecności*, red. R. Cudak, Katowice 2010.

Przywołana tendencja jest charakterystyczna dla kultur i literatur, które poszukują swoich tożsamości narodowych i rekonstruują ich modele. O takich przypadkach w literaturze łotewskiej pisze np. K. Barkowska³⁰. T. Starkey³¹ opisuje szeroko motywacje i strategie w przekładach twórczości Sienkiewicza na język chiński przez Lu Xuna w poszukiwaniu nowego modelu literatury chińskiej. Oryginalną twórczość Lu Xuna – za pisarzem – nazywa naśladowaniem nowelistyki Sienkiewicza. Oddaje to chyba specyfikę etyki i estetyki kultury dalekowschodniej, gdzie zachowania, które w Europie może nazwalibyśmy wręcz plagiatem, są normalne jako wyraz hołdu i czci wobec Mistrza.

Sytuacja obecności w Bułgarii współczesnej literatury polskiej znacząco zmieniła się na początku XXI w. Wydawane książki autorskie, tomy, wybory utworów, antologie odzwierciedlają w zasadzie sytuację naszej literatury na rynku krajowym i narodowy kanon. Jest to wynik bardzo dobrej współpracy Bułgarów: tłumaczy, wydawców, polonistów z instytucjami polskimi, przede wszystkim z Instytutem Polskim w Sofii i Instytutem Książki. Znakomita jest promocja książek i pisarzy. Polscy autorzy są zapraszani na promocje wydawnicze swoich dzieł i na spotkania organizowane w ramach literackich festiwali, targów i obchodów rocznicowych. Nierzadko zawiązują się przyjaźnie polskich twórców z tłumaczami i wydawcami. Utwory są popularyzowane w trakcie publicznych lektur na różnorodnych spotkaniach z literaturą polską. To wszystko sprawia, że twórcy polscy reprezentujący narodowy kanon stają się znani w szerszych kręgach bułgarskich czytelników, a ich dzieła należą do tekstów znanych i czytanych przez bułgarską publiczność literacką. Jak zauważa M. Grigorowa³², rozpoznawalność wśród bułgarskich odbiorców, a także ich uznanie zyskują ci pisarze, których twórczość koresponduje z bułgarskim horyzontem oczekiwań, w którym na początku XX w. mieściła się na przykład problematyka pogranicza. Są to twórcy urodzeni na pograniczu: C. Miłosz, Z. Herbert, R. Kapuściński i S. Lem, natomiast na początku obecnego stulecia poezja A. Zagajewskiego. Pobudzanie rezonansu czytelniczego wśród Bułgarów kształtuje się nie tylko na zasadzie wskazywania wspólnoty horyzontu oczekiwań, ale także na inspirowaniu do lektury utworów polskich, które proponują nowe, nieobecne w literaturze bułgarskiej wartości artystyczno-estetyczne. Jest to (udana) popularyzacja twórczości O. Tokarczuk, R. Kapuścińskiego i polskiego reportażu A. Stasiuka; pisarzy, u których wedle słów twórcy bułgarskiego G. Gospodinowa, dokonuje się „tłumaczenie lokalnej historii na

³⁰ K. Barkowska, *Janis Rainis i literatura polska*, w: *Literatura polska w świecie. Zagadnienia recepcji i odbioru*, red. R. Cudak, Katowice 2005.

³¹ Zob. T. E. Starkey, *Kartografia peryferyjna...*

³² M. Grigorowa, *Bułgarska recepcja literatury polskiej na początku XXI wieku: puls współczesności, czynniki recepcyjne, przesłania*, w: *Polonistyka na początku XXI wieku...*, t. II, s. 198–213.

język uniwersalny, ogólnokulturowy, bez utraty intymności”³³ (J. Pilch, W. Kuczok, P. Huelle).

Na zakończenie trzeba dodać, że podobnie kształtuje się sytuacja w innych systemach literackich Półwyspu Bałkańskiego, zwłaszcza w Rumunii i Macedonii Północnej. Jest to między innymi zasługa tych polonistów, badaczy starszego i średniego pokolenia, którzy pełnią dodatkowo rolę tłumaczy i działaczy współpracujących w promocji literatury polskiej. To m.in. C. Geambașu, C. Godun, L. Tanuszewska.

7. Kanon zachodni a sprawa polska

Czy literacka Nagroda Nobla jest współcześnie przepustką do światowego kanonu literatury (zachodniej)? W opublikowanym w 1994 r. przez Blooma³⁴ kanonie znajdziemy nazwiska Brunona Schulza, Czesława Miłosza, Witolda Gombrowicza, Stanisława Lema, Zbigniewa Herberta, Adama Zagajewskiego. Zatem – spośród polskich noblistów w kanonie miejsce zajął tylko Miłosz. Nie ma Szymborskiej i Tokarczuk, to oczywiste z powodów czasowych, obie poetki otrzymały nagrodę już po opublikowaniu kanonu. Ale Sienkiewicz, pobijający nadal światowe rekordy poczytności? A Reymont? Myślę, że wyjaśnienie znajdziemy w artykule Michała Kisiele³⁵ poświęconym „światowości” polskich noblistów. Jak przypomina autor szkicu, i Sienkiewicz, i Reymont otrzymali nobilitujące wyróżnienie zgodnie z uzasadnieniem za „wybitny kunszt pisarski” (Sienkiewicz) i za „wielki narodowy epos” (Reymont). Dostrzeżono więc cechy w pierwszym przypadku z zakresu estetyczno-artystycznego, a w drugim – narodowego, aczkolwiek może właśnie poza *Quo vadis* ów narodowy wymiar pisarstwa jest również walorem dominującym dzieł autora *Krzyżaków*. Na tej zasadzie *Chłopi* na światowym rynku czytelnicy są nieobecni jako literatura hermetyczna treściowo i językowo. Być może dzięki adaptacjom filmowym uda się inaczej nieco ustawić czytelnicy horyzont oczekiwań, odkrywając konwencje impresjonistyczne i naturalizm powieści. Działa tu chyba prawo uogólniania ocen i może nie do końca słusznie, bo podobnie jest z poczytnością znakomitej przecież *Ziemi obiecanej*. Podobnie w istocie rzecz się ma z twórczością Sienkiewicza, która trafia zarówno do czytelników chińskich, jak i naszych sąsiadów, a poczytność zapewnia jej doskonale realizowana konwencja powieści historycznej i przygodowej. Sukces, jaki osiąga wśród zagranicznych czytelników, zapewnia jej poczesne miejsce w światowym kanonie literatury globalnej, jaki proponuje D. Damrosch, ale nie wystarcza na miejsce w klasycznym, światowym kanonie zachodnim.

³³ Cyt. za tamże, s. 208.

³⁴ H. Bloom, *The Western Canon. The Books and School of the Ages*, New York 1994.

³⁵ M. Kisiel, „Światowość” polskich noblistów (w kontekście kanonu literatury zachodniej), w: *Literatura polska w świecie*, t. 4: *Oblicza obecności*, red. R. Cudak, Katowice 2012.

Jak pisze Kisiel, „probierzem »światowości« w tym przypadku jest nie tyle dyskurs akademicki czy zakorzenienie w ponadnarodowych wartościach, ile czynniki ekonomiczne”³⁶.

Inaczej jest z ponadnarodowym, uniwersalnym charakterem twórczości Miłosza nagrodzonej za „bezkompromisową wnikliwość w ujawnianiu zagrożenia człowieka w świecie targanym gwałtownymi konfliktami” i z poezją Szymborskiej, która „z ironiczną precyzją pozwala historycznemu i biologicznemu kontekstowi ukazać się we fragmentach ludzkiej rzeczywistości”. Wydaje się, że uzasadnienie zastosowane w przypadku twórczości Tokarczuk („za narracyjną wyobraźnię, która wraz z encyklopedyczną pasją reprezentuje przekraczanie granic, jako formę życia”) z równą mocą wskazuje na uniwersalność tych powieści i pozwala mieć nadzieję, iż w przemodelowanym kanonie Blooma i ona wraz z Szymborską znajdzie swoje miejsce.

8. Jak się zostaje laureatem literackiej Nagrody Nobla

Oczywiście, należy pamiętać o zasadach przyznawania tej nagrody, które mają respektować także polityczną poprawność. O tym, że w tym właśnie roku nagroda powinna przypaść twórce spoza centrum, może komuś z Europy Środkowej, może z Polski, skoro ostatnia została wręczona ponad 20 lat temu. Jednak fakty mają się jeszcze inaczej. Olga Tokarczuk przygotowywała się do tej nagrody. Postanowiła na nią zapracować swoim bezmiernym talentem i arcydzielnością swojej twórczości, ale także umiejętnym kreowaniem swojego sukcesu i kierowaniem nim.

Tokarczuk debiutowała jako powieściopisarka w 1993 r., będąc już autorką wcześniej wydanych opowiadań. W chwili publikacji pierwszej powieści ma ledwie 31 lat. Opinie krytyków i czytelników są bardzo dobre. Tak będzie już zawsze, zmieniać się będzie tylko jakość i wielkość diapazonu, chociaż po otrzymaniu Nagrody Nobla pojawia się niestety charakterystyczny dla społeczeństwa polskiego (jego elity politycznej) moment, kiedy skłonni byliśmy pytać, czy pisarce naprawdę ta nagroda się należała. Do 2018 r. Tokarczuk wydaje następnych 7 powieści. Niemal każda z nich zyskuje jakąś nagrodę, powiększają się nakłady, z wielokrotnością wznowienia. Wydają powieści i opowiadania znane i szanowane wydawnictwa (m.in. Wydawnictwo Literackie). Twórczyni zdobywa liczne ważne nagrody literackie (m.in. dwukrotnie Nike), do innych jest nominowana. Tokarczuk jest aktywną, dynamiczną, ruchliwą pisarką. Spotyka się z czytelnikami, bierze udział w festiwalach książek, jest medialna – obecna w życiu literackim nie tylko poprzez swoje książki. Buduje zainteresowanie swoją twórczością, są również przejawy coraz większego uznania dla wydawanych powieści. Ruchliwość twórczyni idzie w parze z aktywną działalnością społeczną na

³⁶ Tamże, s. 341.

różnych polach. Jest osobą publiczną. Na początku XXI w. w kręgu znawców zaczyna się mówić o jej kandydaturze do literackiej Nagrody Nobla, na liście rankingowej funkcjonuje jako kandydatka na trzecim miejscu.

Na świecie staje się znana i rozpoznawalna pod koniec XX w. W pierwszych latach kolejnego stulecia rozpoczyna się wysyp tłumaczeń jej twórczości w różnych językach. Zdobywa również uznanie na zagranicznych rynkach i wśród międzynarodowej publiczności. Jest za granicą razem ze swoimi książkami. Jej krajowa popularność powiela się poza Polską i, jak wskazują omówienia, posiada i na rynkach europejskich, i poza Europą podobny schemat działań promocyjnych, wyrażania uznania i poświadczania sukcesu w kulturach lokalnych i na świecie. Tokarczuk uczestniczy w międzynarodowych targach książki, w promocjach swoich dzieł, nawiązuje kontakty i przyjaźnie z zagranicznymi wydawcami i tłumaczami, udziela wywiadów w mediach, spotyka się z czytelnikami i rozmawia o swoich powieściach. Fascynuje czytelników, aktywizuje znawców. Pisarze odnajdują w jej dziełach elementy godne podjęcia i adaptacji, powstają rozprawy dotyczące jej twórczości. Wszędzie. Jej popularność osiąga wymiar światowy i przekracza granice publiczności literackiej, zyskując fanów spoza kręgów aktywnych czytelników. Niemal w przeddzień ogłoszenia werdyktu noblowskiego otrzymuje równie prestiżową nagrodę *The Man Booker International Prize*. Posiada na swoim koncie ok. 190 przekładów wykonanych przez 90 w dużej mierze znakomitych tłumaczy (m.in.: J. Croft, A. Lloyd-Jones, Yi Lijun, O. Slywinski, C. Geambaşu, E. Czoj, L. Tanuszevska, I. Adelgejm) na 37 języków, od języka angielskiego przez języki europejskie (m.in.: francuski, niemiecki, włoski, rumuński, języki południowosłowiańskie), ukraiński, rosyjski, po język arabski, japoński i chiński.

Świat literacki chyba bez zdziwienia, ale i z ogromnym entuzjazmem i zadowoleniem przyjął decyzję szwedzkiego Komitetu (w przeciwieństwie do kraju ojczystego), kompletując tuż po werdykcie twórczość Noblistki na światowym rynku wydawniczym. Pojawiają się przekłady-wznowienia, tłumaczenia dzieł nietłumaczonych przed Nagrodą Nobla, „produkcja bieżąca”.

Nagroda Nobla była na pewno ostatnim elementem konsekracji Tokarczuk przez centrum i ostatecznym wprowadzeniem do sfery literatury światowej. Nobilitujące działania przenoszenia tej twórczości z księgarnianych ofert na półki biblioteczne, na których stoi światowy kanon literacki, wyrażały się także w zagranicznych opracowaniach i interpretacjach dzieł czynionych przez wybitnych literaturoznawców³⁷. Wykupywane są prawa autorskie przez znane wydawnictwa zagraniczne w centrum i w systemach peryferyjnych. Transfery obejmują filmowe, teatralne i telewizyjne adaptacje dzieł.

Liczne dostępne opracowania tej twórczości, wykonywane na peryferiach światowej republiki literatury, powielają w zasadzie schemat lektury

³⁷ Zagranicznej recepcji twórczości Olgi Tokarczuk z okazji zdobycia literackiej Nagrody Nobla został poświęcony m.in. numer 1 (25) 2020 „Postscriptum Polonistycznego” – półrocznika krajowych i zagranicznych polonistów.

zawarty w motywacji przyznania Nagrody Nobla: „za wyobraźnię narracyjną, która z encyklopedyczną pasją reprezentuje przekraczanie granic jako formę życia”. Znakomita chińska tłumaczka i badaczka literatury polskiej, ambasadorka kultury polskiej w Chinach, Yi Lijun upatruje przyczyn międzynarodowego sukcesu laureatki i światowego uznania w tym, że „choć jej książki są głęboko osadzone w polskiej tradycji literackiej i polskim społeczeństwie, to jednak z wielką gracją wyszła poza tę polskość. Chodzi o to, że pomimo, iż jest polską pisarką, to wszelkie przemyślenia filozoficzne zawarte w jej twórczości odnoszą się do całej ludzkości”³⁸. W niebagatelnej umiejętności wyprowadzania elementów uniwersalnych z lokalnej polskości, w umiejętności prezentowania rzeczywistości w zawoalowanej formie, w swoistej interferencji fikcji i rzeczywistości, w owej encyklopedycznej pasji poszukiwania istoty życia w przekraczającym granice ruchu upatrują kongenialność tej twórczości również tacy znakomici zagraniczni badacze, jak: E. Czoj z Korei Południowej, C. Geambașu z Rumunii, L. Tanuszewska z Macedonii Północnej³⁹. Rozpoczyna się także trudna rekonstrukcja kanonicznej tradycji literackiej, której obecność w pisarstwie Tokarczuk motywuje do wprowadzenia tej twórczości do światowego kanonu literatury.

9. Zakończenie

Przedstawiona topografia obecności literatury polskiej w świecie jest czyniona z perspektywy recepcji literatury i ledwie zakreśla tematy takie, jak lektury dzieł i twórczości polskich autorów przez zagranicznych czytelników oraz spotkania pomiędzy literaturą polską jako ofertą i literaturami kultur przyjmujących. Na nawet pobieżne zreferowanie zagadnień, jakie zostały wymienione na początku tego szkicu, zabrakło po prostu miejsca. Ale są one przedmiotem badań, a niniejszy numer jest tego najlepszym dowodem.

Bibliografia

Bahneva K., *O pewnej nietradycyjnej recepcji polskiego ekspresjonizmu. Hymn Święty Boże, Święty Mocny Kasprowicz w tłumaczeniu Iwana S. Andrejczyna i Dory Gabe*, w: *Literatura polska w świecie*, t. 3: *Obecności*, red. R. Cudak, Katowice 2010.

³⁸ Y. Lijun, Z. Zhen, *O wierności. O pracy nad przekładem tekstów Olgi Tokarczuk z Yi Lijun – tłumaczką literatury polskiej na język chiński – rozmawia Zhao Zhen*, „Postscriptum Polonistyczne” 2020, nr 1 (25), s. 204.

³⁹ Zob. artykuły: S. Choi (Estera Czoj), W. Hajduk-Gawron, *Podróż między dwoma językami. O pracy nad przekładem tekstów Olgi Tokarczuk z Esterą Czoj – tłumaczką literatury polskiej na język koreański – rozmawia Wioletta Hajduk-Gawron*; C. Geambașu, *Olga Tokarczuk w Rumunii*; L. Tanuszewska, *Tłumaczenie tłumaczenia (czyli Wiliam Blake w powieści Olgi Tokarczuk)*. Wszystkie artykuły ukazały się w „Postscriptum Polonistycznym” 2020, nr 1 (25).

- Barkowska K., *Janis Rainis i literatura polska*, w: *Literatura polska w świecie. Zagadnienia recepcji i odbioru*, red. R. Cudak, Katowice 2005.
- Bloom H., *The Western Canon. The Books and School of the Ages*, New York 1994.
- Casanova P., *Światowa republika literatury*, tłum. E. Gałuszka, Kraków 2017.
- Choi S., (Esterą Czój), Hajduk-Gawron W., *Podróż między dwoma językami. O pracy nad przekładem tekstów Olgi Tokarczuk z Esterą Czój – tłumaczką literatury polskiej na język koreański – rozmawia Wioletta Hajduk-Gawron*, „Postscriptum Polonistyczne” 2020, nr 1 (25).
- Cudak R., *Literatura w zagranicznej promocji języka i kultury polskiej*, w: *Dydaktyka języka polskiego jako nierodzimego. Konteksty, dylematy, trendy*, red. A. Seretny, E. Lipińska, Kraków 2021.
- Cudak R., *Recepcja literatury jako wyzwanie rzucone polonistyce literackiej?* w: *Polonistyka bez granic*, t. 1: *Wiedza o literaturze i kulturze*, red. R. Nycz, W. Miodunka, T. Kunz, Kraków 2010.
- Cudak R., *Światowość jako kategoria w badaniach nad recepcją literatury*, w: *Współczesne problemy badań nad recepcją oraz oddziaływaniem utworów literackich*, red. L. Jazownik, Zielona Góra 2013.
- Czaplinski P., *Literatura światowa i jej figury*, „Teksty Drugie” 2014, nr 4.
- Czerwiński G., *Literatura polsko-tatarska jako literatura polska. Rozważania z zakresu „komparatystyki wewnętrznej”*, w: *Polonistyka na początku XXI wieku*, t. IV: *Pogranicza, mniejszości, regiony, etnolingwistyka*, red. J. Tambor, Katowice 2018.
- Damrosch D., *What is Literature?* Princeton 2003.
- Delaperrière M., *Polska literatura w świetle współczesnej komparatystyki europejskiej*, w: *Polonistyka wobec wyzwań współczesności*, t. 1, red. S. Gajda, I. Jokiel, Opole 2014.
- Escarpit R., *Literatura i społeczeństwo*, w: *Współczesna teoria badań literackich za granicą*, t. 3, red. H. Markiewicz, Kraków 1976.
- Even-Zohar I., *Miejsce literatury tłumaczonej w polisystemie literackim*, tłum. K. Lukas, w: *Współczesne teorie przekładu. Antologia*, red. M. Heydel, P. Bukowski, Kraków 2009.
- Even-Zohar I., *Teoria polisystemów*, tłum. K. Lukas, „Przestrzenie Teorii” 2007, nr 7.
- Fish S., *Interpretacja, retoryka, polityka*, tłum. A. Szahaj, Kraków 2008.
- Geambaşu C., *Olga Tokarczuk w Rumunii*, „Postscriptum Polonistyczne” 2020, nr 1 (25).
- Grigorewa M., *Bułgarska recepcja literatury polskiej na początku XXI wieku: puls współczesności, czynniki recepcyjne, przesłania*, w: *Polonistyka na początku XXI wieku. Diagnozy, koncepcje, perspektywy*, red. J. Tambor, t. II: *Literatura (i kultura) polska w świecie*, red. R. Cudak, K. Pospiszil, Katowice 2018.
- Guillén C., *The challenge of comparative literature*, trans. C. Franzen, Cambridge 1993.
- Hajduk-Gawron W.: *Przekłady literatury polskiej a dobór tekstów literackich w nauczaniu cudzoziemców*, w: *Sztuka czy rzemiosło? Nauczyć Polski i polskiego*, red. A. Achteplik, J. Tambor, Katowice 2007.
- Jauss H. R., *Historia literatury jako prowokacja dla nauki o literaturze*, przeł. R. Handke, w: tegoż, *Historia literatury jako prowokacja*, Warszawa 1999.
- Kaluta I., *Co się tłumaczy i wydaje, czyli polskie książki współczesne w międzynarodowym kontekście, uwzględniając chiński*, w: *Chińsko-polska wymiana literacka nowego wieku, przegląd i perspektywy*, Pekin 2016.
- Kisiel M., „Światowość” polskich noblistów (w kontekście kanonu literatury zachodniej), w: *Literatura polska w świecie*, t. 4: *Oblicza obecności*, red. R. Cudak, Katowice 2012.
- Lijun Y., *Recepcja literatury polskiej w Chinach*, w: *Literatura polska w świecie*, t. 3: *Obecności*, red. R. Cudak, Katowice 2010.
- Lijun Y., Zhen Z., *O wierności. O pracy nad przekładem tekstów Olgi Tokarczuk z Yi Lijun – tłumaczką literatury polskiej na język chiński – rozmawia Zhao Zhen*, „Postscriptum Polonistyczne” 2020, nr 1 (25).
- Literatura polska w przekładach 1981–2004*, red. D. Bilikiewicz-Blanc i in., Warszawa 2005.
- Mikołaj M. J., *Recepcja literatury polskiej w świecie anglosaskim – stan przekładów i dezynferaty*, w: *Polonistyka na początku wieku. Diagnozy, koncepcje, perspektywy*, red.

- J. Tambor, t. 2: *Literatura (i kultura) w świecie*, red. R. Cudak, K. Pospiszil, Katowice 2018.
- Mikoś M. J., *Zarys historii polonistyki w Ameryce Północnej*, Katowice 2012.
- Miodunka W., Tambor J. i in., *Nauczanie i promocja języka polskiego w świecie. Diagnoza – stan – perspektywy*, Katowice 2018.
- Nachlik O., *Recepcja twórczości Zbigniewa Herberta na Ukrainie. Refleksje o człowieku i historii*, w: *Literatura polska w świecie*, t. 3: *Obecności*, red. R. Cudak, Katowice 2010.
- Ngyuen Chi Thuat, *Literatura polska w Wietnamie po roku 1989*, w: *Literatura polska w świecie*, t. 5: *Mapowanie, opisy, interpretacje*, red. R. Cudak, Katowice 2014.
- Paloff B., *Czy fraza Polish literature oznacza „literaturę polską”? (Problem teorii recepcji i nie tylko...)*, w: *Polonistyka bez granic*, t. 1: *Wiedza o literaturze i kulturze*, red. R. Nycz, W. Miodunka, T. Kunz, Kraków 2010.
- Panas W., *O pograniczu etnicznym w badaniach literackich*, w: *Wiedza o literaturze i edukacja. Księga referatów Zjazdu Polonistów*, red. T. Michałowska, Z. Goliński, Z. Jarosiński, Warszawa 1996.
- Polonistyki na Dalekim Wschodzie: Chiny, Korea*, „Postscriptum Polonistyczne” 2010, nr 2.
- Sobotková M., *Zbigniew Herbert w Czechach*, w: *Literatura polska w świecie*, t. 3: *Obecności*, red. R. Cudak, Katowice 2010.
- Spasowá P., *Wpływ literatury polskiej na świadomość społeczeństwa bułgarskiego (nadzieje tłumacza)*, „Postscriptum Polonistyczne” 2013, nr 2 (12).
- Starky T. E., *Kartografia międzyperyferyjna. Transfery literackie i rola centrum w zapośredniczonych tłumaczeniach małych form prozatorskich Henryka Sienkiewicza autorstwa Zhou Zuorena i Lu Xuna* [rozprawa doktorska].
- Weiting Z., *Recepcja twórczości Czesława Miłosza w Chinach* [dysertacja doktorska obrotowa w 2024 r. w Uniwersytecie Śląskim w Katowicach].
- Yinan L., *Literatura polska w Chinach*, Katowice 2017.
- Yinan L., *Wymiana literacka między Chinami a Polską: przegląd i perspektywy*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2023, z. 24.
- Zaboklicka B., *Literatura polska w Hiszpanii: obecna, lecz nieznaną*, w: *Polonistyka bez granic*, red. M. Czermińska, S. Gajda, K. Kłosiński i in., t. 1: *Wiedza o literaturze i kulturze*, Kraków 2010.
- Zięba K., *Projekt komparatystyki wewnętrznej*, w: *Polonistyka w przebudowie*, t. 1, red. M. Czermińska, S. Gajda, K. Kłosiński i in., Kraków 2005.